

Az üres pilótafülke

Ron Rosenbaum, amerikai író egyszer azt írta, hogy az újságírók többsége valahol a szíve mélyén freudiánus. A pszichoanalízis atyjához hasonlóan az újságírók is azt hiszik, hogy a világ legfontosabb dolgai rejtve vannak előlünk, és csak kutatómunka és terápia révén tárhatóak fel. További hasonlóság, hogy az újságírók is azt hiszik, hogy a megrázó tények felszínre hozatala gyógyuláshoz és regenerálódáshoz vezet.

A klasszikus mintát a Watergate testesíti meg: az elnök megfigyelteti az ellenfeleit, amit az újságírók lelepleznek. Erre az elnök lemondásra kényszerül. A rendszer pedig helyreáll.

Ez egy jól megkonstruált elmélet, csak hogy a jelek szerint a pénzügyi világra nem érvényes. A szektoron belüli érdekkonfliktusokat és perverz ösztönzőket már régésrég feltárták. Nemrég Andrew Haldane azt mondta egy, a *Der Spiegel*nek adott interjúban, hogy a nagybankok mérlegkönyvei „minden fekete lyuk legfeketébbjei”. Haldane az Angol Központi Bank második embere, és bankfelügyelőként végső soron ő felel a City stabilitásáért. Ez az ember hangosan kimondta, hogy fogalma sincs egy bank tényleges vagyonáról.

A kimondáson kívül viszont semmi sem történik.

Újságíróként és íróként furcsa helyzetbe kerül az ember. Úgy indul el, hogy „híreket”, olyan tényeket keres, amelyeket még soha senki sem tárt fel. De a pénzügyi világgal kapcsolatos fontosabb tények már régóta és széles körben ismertek, mármint a bennfentesek körében. A probléma mélyebben rejlik, mégpedig ott, hogy a szektor immunis a leleplezéssel szemben.

Éppen ezért az íróknak és az újságíróknak – szerintem – az a feladatuk, hogy tegyék érthetővé a pénzügyi világot a kívülállók számára. Sokkal több emberben kellene tudatosítani, mennyire veszélyes ez a szektor.

Ez a könyv csupán csepp a tengerben, és aki azt várja, hogy ebben az utolsó fejezetben majd egy átfogó megoldási javaslattal állok elő, álomvilágban él. A pénzügyi világ számára megoldást jelentő új terv elkészítése bőven meghaladja egyetlen ember erejét és képességeit, már csak azért is, mert nagyon úgy tűnik, hogy a problémák nem érnek véget a bankoknál. A fedezeti alapokról már évek óta olyan dolgok derülnek ki, amelyek hallatán az ember így szól magában: Ez nem lehet igaz! Még ennél is fontosabb, hogy az elmúlt évtizedekben egyre másra keletkeznek az újabb és újabb buborékok. A kormányzatok és a háztartások rafináltabbnál rafináltabb pénzügyi eszközökkel és termékekkel szereznek maguknak pénzt. Ezt elköltik fogyasztásra, mire a közgazdászok megállapítják: „No, lám, itt a növekedés!”

Számos jel utal arra, hogy a pénz világának nem modernizálásra vagy nagytakarításra, hanem új DNS-re van szüksége.

Nincs mindenre kiterjedő megoldási javaslatom, de most már legalább tudom, mi az, ami nem segít. Például

ha azt harsogjuk, hogy a problémát a bankárok jellemgyengesége okozza.

A Cityben a kapzsiság semmiképp sem hiánycikk. De aki a krachot és a botrányokat személyes okokra vezeti vissza, ha nem akarja is, azt állítja, hogy maga a rendszer rendben van, csak ki kell füstölni a a rendszert irányító gazembereket, a telhetetleneket, a pszichopátákat, a koka-infogyasztókat, a szerencsejáték-függőket...

Az emberek nem birkák, és majdnem mindig vannak bizonyos választási lehetőségeik. Nem véletlen, hogy az ugyanabban a rendszerben működő bankok között is komoly különbségek vannak. Az emberi viselkedést azonban az ösztönzők határozzák meg, és a mai rendszerben ezek gyakran tévútra terelik az egyes bankárokat, a bankokon belüli osztályokat és magukat a bankokat is.

Ha holnap mindenkit elvinnénk a Cityből egy lakatlan szigetre, és negyedmillió új embert állítanánk a helyükre, meggyőződésem, hogy csak pillanatok kérdése volna, és ismét megjelennének ugyanazok a helytelen viselkedésformák.

A problémát maga a rendszer okozza. Lehet ugyan szidni a bankárokat, amiért engednek a perverz ösztönzőknek, de e helyett inkább arra kellene fordítanunk az energiáinkat, hogy megragadjuk és megszüntessük ezt a rendszert.

Az nyilvánvalóan hiú ábránd, hogy a remélt változás majd belülről indul el, de mi a helyzet azokkal a politikai pártokkal, amelyek az elmúlt negyven évben hagyták és nem akadályozták meg, hogy kialakuljon a mai rendszer? Hagyták, hogy a bankok addig fúzionáljanak, hogy ma

már nem mehetnek csődbe. (Jóvá)hagyták, hogy a kereskedelmi bankok a tőzsdére menjenek, vagy tőzsdén bejegyzett lakossági bankokkal egyesüljenek. Követhetetlenül bonyolult pénzügyi termékeket engedélyeztek, és elnézték, hogy ezeknek ne legyen központi nyilvántartásuk, illetve szinte teljesen szabályozatlanul működjenek. Elfogadták, hogy a hitelminősítőket azok a bankok fizetik, amelyeknek termékeit vizsgálják és megítélik, és hogy a könyvvizsgáló cégek tanácsadóként a bankok alvállalkozói lehessenek. És így tovább.

A problémát ez a rendszer okozza, és az ember azt várná, hogy erről a nagy pártok az összes nyugati demokráciában kialakították már a maguk álláspontját. Vagy úgy, hogy meggyőzően bebizonyították, hogy ez a rendszer igenis biztonságos és igazságos, vagy úgy, hogy érveik felcsillantottak egy reménysugarat. Az utóbbi esetben el kellett volna mondaniuk, hogyan néz ki szerintük egy megbízható pénzügyi rendszer, és ki kellett volna jelenteniük, hogy ha megnyerik a választásokat, milyen lépéseket tesznek a megvalósítása érdekében.

Így működik a demokrácia, elméletileg, és ezért vagyunk mi, újságírók freudiánusok: mi beszámolunk a torzulásokról, mire a politikusok megragadják és megszüntetik a tarthatatlan állapotokat.

A gond csak az, hogy 2008 után nem ez történt. Fennállásának két és fél éve alatt tízezer reakció érkezett a blogomra. Ezek közt egyetlen egy sem volt, amely azt írta volna: „Óh, bárcsak hatalomra kerülne végre a Munkáspárt, mert akkor...”

Ennek szerintem nem a politikai apátia az oka. Sokkal inkább az a realista felismerés, hogy mindegy, hogy a Mun-

káspárt vagy a Toryk kormányozzák-e az országot. Ahogy a pénzügyi reformokat illetően Németországban is majdnem mindegy, hogy a kereszténydemokrata pártok vagy a szociáldemokraták, Amerikában a demokraták vagy a republikánusok, Franciaországban a jobb- vagy a baloldal van-e hatalmon. Úgy tűnik, hogy Hollandiában és Belgiumban is szinte egyre megy, hogy a középpártok milyen koalíciója alakít kormányt.

Miért nem képesek a nyugati demokráciák arra, hogy megoldási javaslatokat – azt már nem is merem mondani, hogy egymással versengő megoldási javaslatokat – fogalmazzanak meg korunk legsürgetőbb kérdéseire, hogy a polgároknak legyen miből válogatniuk?

A nagy pártokban jó néhány világ ura típusú ember szaladgál, akik jól elvannak a maguk politikai játékaival, és akikben fel sem vetődik, hogy a pénzügyi szektor alapvető átalakításra szorul. Nyilván vannak hidegvérű hüllők is, akik a maguk számító módján státuszra, kiváltságokra és kapcsolatokra vadásznak, majd amikor ezeket megszerezték, mint akik jól végezték a dolgukat, veszik a kalapjukat és távoznak. És vannak olyanok is, akik a buborékban ülnek, vagy megszállott módjára munkafüggőségben szenvednek.

De saját tapasztalatból is tudom, hogy ahogy a bankokban, úgy a pártokban is vannak semlegesek, akik pontosan látják a hibákat, és azt is, hogy változtatni kellene, csak épp úgy gondolkodnak: Egyszál magamban ugyan mi értelme van a pénzügyi szektorral szemben vívott harcnak? Ön szerint mi lesz a párton belüli pozíciómmal? Vagy épp a pártommal?

Érdemes megnézni, mi vár azokra a politikai pártokra és politikusokra, amelyek és akik megmaradnak a pénz-

ügyi szektor által számukra meghúzott határokon belül. Amerikában, Franciaországban és Nagy-Britániában a bankok és a bankárok politikai befolyást vásárolhatnak, amelyet a valóság elfedésére szolgáló nyelvhasználat legjobb hagyományait követve nem „korrupciónak”, hanem „kampánycélokra történő adományozásnak” neveznek.

És ehhez jön még a hatalmas pénzügyi lobbis és a hihetetlenül jövedelmező *speaker circuit*, az előadói körút. Hivatali mandátumuk lejártával Timothy Geithner, amerikai pénzügyminiszter és Hillary Clinton külügyminiszter tartott néhány előadást a Goldman Sachs-nál, amiért 200 ezer dollárt ütötte a markukat. Előadásonként.

Erre mondják azt az angolok, hogy *nem bánám, ha rám erőltetnék*, és ez még fokozottabban igaz a „második pálya-futásra”. Tony Blair, egykori miniszterelnök nem az egyetlen, aki megabanki „tanácsadóként” ma tízszer annyit keres, mint amikor az országot vezette. Amerikában és Európa szinte valamennyi országában azok a politikusok, akik korábban a pénzügyi szektort irányították, később busásan jövedelmező állásokat kapnak. Balkenende, egykori holland miniszterelnök betársult egy pénzügyi szolgáltató cégbe, míg Zalm, korábbi holland pénzügyminiszter valamivel több, mint évi egymillióért az ABN AMRO bankot igazgatja.

A nyugati országokban a politika egyre kevésbé korlátozza a pénzügyi szektor hatalmát, miközben egyre gyakrabban szolgál ugródeszkaként a politika szereplőinek ahhoz, hogy átkatapultáljanak a pénzügyi szektorba.

Korrupció? Az az állítás, hogy a pénzügyi szektor a 2008 előtti években „megvásárolta” a politikusok vakságát,

lényegében abból a feltételezésből indul ki, hogy a bankok vezetése tisztában volt azzal, hogy egy szemétdombon ül. Lényegében azt feltételezi, hogy a bankok vezetése számára egyértelművé vált, hogy a politikusok rájöttek erre, és ezért megvette a hallgatásukat.

Én magam valószínűbbnek tartom, hogy a legnagyobb politikai pártok a bankfelügyeletekben dolgozók zömével egyetemben azonosultak a pénzügyi szektorral, és egyfajta nyájszellem uralkodott el rajtuk, amit Willem Buitert közgazdász, a *Financial Times* szemleírója az azóta nagy népszerűsége szert tett *capture* szóval próbált megragadni.

Korrupcióról akkor beszélünk, ha valaki pénzért megtesz valamit, amit egyébként nem tenne meg. A *capture* egy lépéssel továbbmegy. Itt pénzre már nincs szükség, mert a politikus, a bankfelügyelettel megbízott személy vagy a tudós őszintén meg van győződve arról, hogy a világ úgy néz ki, ahogyan azt a bankok leírják.

Itt most szívesen idéztem volna Willem Buitert, aki ezt a jelenséget a maga nagy összefoglaló művében részletesen bemutatta, és országok, illetve történelmi korok összehasonlítása révén bizonyítékokkal is alátámasztotta, de sajnos ez az alapmű nem született meg. Willem Buitert már nem a tudomány és az újságírás területén tevékenykedik. Időközben leszerződött a Citigroup nevű bankhoz.

A 2008 előtti és utáni politikai zsákutcának van egy ennél fontosabb oka is. A politikai pártoknak is megvannak a maguk fogcsikorgatva dolgozó figurái, azzal a lényeges különbséggel, hogy ők nem a saját, hanem az országuk pecsenyéjét óvják és féltik. Így érvelnek: „Rendben van, tegyük fel, hogy hazám a világon egyetlenként meg-

reformálja a pénzügyi szektort. Igen ám, de erre válaszul minden bank és pénzügyi intézmény fogja a cókókját és távozik, a tárgyaló asztalnál pedig elveszítjük a beleszólási jogunkat, miközben világméreteken semmi sem változik.”

Az a helyzet, mondják a politikusok, hogy a megabankok és nagy pénzügyi intézmények világméreteken működnek, míg a politika és a bankfelügyelet nemzeti vagy legfeljebb regionális szinten szerveződik. A pénzügyi intézmények kijátszhatják az országokat és az országcsoportokat egymás ellen, és ezt meg is teszik, még hozzá minden különösebb szégyenkezés nélkül: „Magasabb tőkét követeltek? Jó, akkor mi már távozunk is.”

Ezen ugyan felháborodhatunk, de jobban tesszük, ha inkább arra a kérdésre keressük a választ, hogy a globalizáció és a nemzeti demokrácia összeegyeztethetőek-e egymással. Hogyan lehet egy, az egész világot átfogó kormányzat nélkül ismét ellenőrzés alá vonni az egész világot átfogó pénzügyi szektort? És ha úgy véljük, hogy egy ilyen világkormány megvalósíthatatlan, sőt mi több, nem is kívánatos, akkor vajon nem az következik-e ebből, hogy a világméreteken működő pénzügyi intézmények is tarthatatlanok?

Hát valahogy így néz ki az üres pilótafülke.

• • •

Újságíróként örülnie kellene az embernek, ha az általa feltérképezett világ nagyobb, látványosabbnak és fontosabbnak bizonyult, mint amire számított. Az újságírók és az írók versengenek egymással az olvasók figyelméért, és persze mi is ismerjük a mohóságot, még ha azt szívesebben nevezzük is odaadó szenvedélynek.

A pénzügyi világ, és ily módon a társadalmunk szívében rejlő érdekkonfliktusok és perverz ösztönzők minden bizonnyal a jövőben is számos címdalra olvasható újságcikket ihletnek majd, de ez engem korántsem tölt el örömmel, mert nemcsak egy sikerre áhító író, hanem állampolgár is vagyok. Amikor látom, mennyire ingatag, amorális és robbanásveszélyes a világ pénzügyi rendszere, és hogy az szinte mindenütt és mindenre hatással van, egyszerre érzek kétségbeesést és egy fajta hányingert. Hogyan lehet a rendszer működését kijavítani vagy legalább ellenőrzés alá vonni?

Ha lényegesen magasabbak volnának a tőkepufferek, mindjárt jóval biztonságosabbakká válnának a bankok, de a bankok egész világra kiterjedő lobbija még egy ilyen viszonylag egyszerű intézkedést is meg tud hiúsítani. Az pedig fel sem vetődik, hogy legyen egy hiteles alternatíva egy következő krach utáni helyzetre. A bankok a következő krachot is megnyerik, feltéve, hogy egyáltalán sikerül megint úrrá lenni a káoszon. Ilyen értelemben jobb lenne, ha „2008-as majdnem-krachról” beszélénk. Az igazi krachot ugyanis sikerült elhárítani – jó sok pénzzel és szerencsével.

Így állunk tehát a „Lehman” után hét évvel, és közben a City sem tétlenkedik. Néhány bankárnak az a munkája, hogy a lehető legtöbb pénzt kölcsönözze az európai polgároknak, vállalatoknak és állami szervezeteknek. Mások pedig bonyolult eszközökkel abban segítik ezeket a polgárokat, vállalatokat és állami szervezeteket, hogy el tudják rejteni vagy adni ezeket az adósságokat, hogy azután a bankok még több kölcsönt értékesíthessenek. Ha kipuk-

kan a buborék, újabb bankárok tűnnek fel a színen, és azt javasolják, hogy privatizálások sorával tömjék be az állami költségvetésben keletkezett lyukakat.

Nagy-Britanniát és Európát a City mintájára alakították át, és ez nem egy összeesküvés, hanem a ma érvényes ösztönzők jövő irányába történő meghosszabbítása; a legfanatikusabb bankárok játéknak tekintik a munkájukat. Ez a játék kölcsönök nyújtásából, becsomagolásából és értékesítéséből vagy privatizálásából áll. Minél sikeresebbek ebben, annál magasabbra emelkednek a karrierjük és önképük szempontjából meghatározó ranglétrán.

És a helyzet csak tovább radikalizálódik, mert a pénzügyi szektorból, illetve általában véve a nemzetközi vállalati életből *eltűnt minden szív és érzés*, illetve minden, ami emberi! Ahogy az egyik olvasó írta: „Ahonnan kihal a szeretet, ott csak a mindenáron való győzni akarás marad.”

A világ pénzügyi rendszerében uralkodó teljesítménykultuszban szinte már szociáldarwinista hangok szólalnak meg. A hidegvérű hüllőkkel dolgozó fejedelmek ezt igen figyelemreméltó módon írta le: „Az új pénzügyi elit számára a szolidaritás már nem egy adott országhoz kötődik. A Cityben dolgozó, magasan képzett profi bankárt sokkal több szál fűzi a Hongkongban, New Yorkban vagy Rio de Janeiróban dolgozó magasan képzett kollégáihoz, mint egy Manchesterben vagy Birminghamban élő, monokulturális, csupán az anyanyelvén beszélő tanárhoz vagy ápolóhoz.”

A fejedelmek előszeretettel élcelődött azon, hogy a progresszív *The Guardian*nek dolgozom, majd kicsit hamiskás mosollyal ezt mondta: „A baloldal az országban mindenkitől szolidaritást követel, tehát azt, hogy jobban adóztas-

sák meg a gazdagokat, akik aztán ily módon segítik majd kevésbé tehetős honfitársaikat. De a szolidaritás a nemzeti mi-érzésben gyökerezik, amelyre a baloldal mindig is allergiás volt; a nemzeti identitás sovinizmust és nacionalizmust von maga után, azokhoz pedig szélsőjobboldali csőcselék társul. Mégiscsak van valami ironikus abban, hogy a posztmodernisták és számos baloldali gondolkodó állandóan arról gyözköd bennünket, hogy a nemzeti összetartozás-érzés csupán »konstrukció«, hogy a hagyományokat egyszerűen csak kitalálták, és az országok »népjellege« a fantázia szüleménye.” Barátságosan rám nézett, és kiosztott egy utolsó pofont: „Nos, a globális elit pontosan ugyanígy gondolkodik erről.”

• • •

Kicsit elbizonytalanodtam, mondta valaki, miután elolvasta e könyv első változatát, és én magam is elgondolkodtam azon, megjelentessem-e egyáltalán ezt a könyvet. Mire jó az, ha a végén ott áll az olvasó, és csak tehetetlen félelmet, dühöt és elkeseredést érez?

De a pénzügyi világ valamilyen módon mindannyiunk életében jelen van. Ha nem is akarjuk, hatással van ránk. A pénz az a társadalomnak, ami a vér a testnek. A túl sok vér, a túl kevés vér, a vérkeringési zavar... ezek mind katasztrofális következményekkel járhatnak, így az semmiképp sem választási lehetőség, hogy tudatlanságból, vagy mert nem akarunk szembesülni a valósággal, csak állunk tétlenül.

Éveken át dolgoztam arab diktatúrákban, és az ott élő emberek legfeljebb csak annyit tudnak tenni, hogy lehorgasztják a fejüket, vagy fegyveres ellenállást szerveznek.

A népfelkelések előbb-utóbb zátonyra futnak: vagy leverik őket, és az ilyen országokban az ellenzék illegalitásba vonul, börtönbe kerül vagy száműzetésbe kényszerül.

A diktatúrában tehát nemigen vannak eszközök az emberek kezében, Nyugaton azonban olyan kormányzati forma van, amely képes rá, hogy saját hajánál fogva kihúzza magát a mocsárból. Jogosnak tartom, ha a nagy pártok mai *politikusa*ról cinikusan beszélünk. Ha valóban rendbe akarnák tenni a világ pénzügyi rendszerét, már bőven lett volna rá alkalmuk, hogy e szándékuknak tanújelét adják.

Az azonban döreség, ha magát a *politikát* is leírjuk. A demokratikus berendezkedés kínálta a múltban, és kínálja a jövőben is a legjobb esélyt arra, hogy az egyszerű polgárok békés úton visszaszerezzék a világ pénzügyi szektora feletti ellenőrzést. Magának a szektornak is ez adja a legtöbb esélyt arra, hogy megreformálja önmagát. Mielőtt még nem késő.

Egy ilyen váltás óriási feladat. De az elmúlt kétszáz évben a Nyugat már többször is képes volt rá, hogy sikerrel újradefiniálja magát. A rabszolgaság megszüntetése és a nők emancipációja sokkal mélyrehatóbb társadalmi változásokat követeltek, mint amelyekre napjainkban a pénzügyi szektor átalakításához lenne szükség. A politikával szembeni cinizmusból leginkább a cinikus politikusok profitálnak.